

Įvadas

Ką apie Jus sako Jūsų kalba? Jūsų šeimos narių kalba? Ką sako apie tautą jos žodynas? Ar žinote, kad kalba mes išreiškiame tai, ką mąstome, ir atvirkščiai – kaip mąstome, taip kalbame. „Kaip mes kalbam, toks yra ir visas mūsų pasaulis“, – teigia iškilus lietuvių filosofas, profesorius Algis Mickūnas¹.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/Q36kLD>.

Dvidešimt pirmajame amžiuje veikiant globalizacijai lietuvių kalba patiria naujų iššūkių. Dabartinė lietuvių kalbos situacija diktuoja atitinkamus klausimus, į kuriuos turime atsakyti ir rasti sprendimus.

Koks dabartinės lietuvių kalbos statusas? Kokia dabartinė lietuvių kalbos situacija? Kokių iššūkių ir sunkumų kyla mums, kalbantiems lietuvių kalba? Kaip į juos reaguojame ir kaip sprendžiame?

GLOBALIZACIJA

Tai procesas, reiškiny, vykstantis socialinėje plotmėje, apimantis pačias įvairiausias visuomenės, valstybės bei kitų socialinių darinių veiklos sritis, jų aplinką, pasireiškiantis tarpusavio ryšių intensyvėjimu, judėjimu bei kitomis charakteristikomis viso pasaulio mastu.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/qLMYs7>.

Rekomendacijos mokytojui

Modulio užduotims atlikti rekomenduojama skirti maždaug 10 pamokų. Kai kurias užduotis baigti ir/ar atlikti (mokytojo nuožiūra), galima skirti namuose. Užduotis galima skaidyti ir derinti prie einamų temų.

1

„Per gimtąją kalbą žmogus yra susijęs tiek su savo paties buvimu, tiek su savąja tauta“, – yra pasakiusi literatūrologė, profesorė Vanda Zaborskaitė.

Perskaitykite skirtingų autorių mintis apie požiūrį į kalbos ir tautos ryšį.

I tekstas

Leonidas Donskis

Iškabų su angliškais pavadinimais gausa Lietuvoje, manyčiau, yra mados dalykas, noras būti išskirtiniais, įsivaizdavimas, kad pavadinimas anglų kalba parduotuvei, viešbučiui ar firmai suteiks kažkokią vakarietiško žavesio. Laimei, egzistuoja visiškai priešinga tendencija, kurios, ko gero, mūsų verslo pasaulis dar nėra supratęs – užsieniečiai mėgsta būtent nacionalinį aromatą. Kodėl Italijoje niekas nepasigenda anglų kalbos kaimeliuose, kuriuose perkamas geras vynas ir sūris, kodėl niekas nepasigenda anglų kalbos prancūzų kaimeliuose arba kur nors Kroatijoje, Istrijoje, garsėjančioje nuostabių maistų?

¹ Profesorius A. Mickūno pamąstymų apie mūsų gimtąją kalbą galite pasiklausyti trumpame vaizdo reportaže. Interneto prieiga <https://www.youtube.com/watch?v=0TkHCxp8W9g&feature=youtu.be>.

Ateis laikas, kai Lietuvos žmonės supras, kad lietuviškas aromatas (ne tik maisto produktų ar prekių, bet ir kultūrinis) yra kur kas įdomesnis vartotojui, negu angliškai kalbančio pasaulio imitavimas. Deja, mes dar nepasiekėme tokio supratimo, kuris leistų suvokti, kad branginama yra savitumo plotmė, kad savitumas yra nuostabus aromatas, kuriuo pasižymi šalis: jos kalba, jos žmonės, jos kultūra. (Interneto prieiga <https://goo.gl/Lr3zNZ>.)

II tekstas

Antanas Kulakauskas

Kalbėdamas apie Lietuvą ir dabartinę lietuvių kalbos situaciją, norėčiau pabrėžti, kad joje vykstantys procesai susiję su globalizacija, kuri praktiškai neišvengiama. Artimiausioje ateityje šio proceso niekas nepajėgs sustabdyti, beje, tai daryti būtų neprotinga, nes su juo yra susijusi natūrali ekonomikos ir visos civilizacijos raida. Visa tai reikalauja vienos ar kelių tų procesų aptarnaujančių kalbų. Ką rodo dabartinė situacija Lietuvoje (iškabos, pavadinimai ir t. t. užsienio kalba)?

Mano nuomone, tai atspindi bent kelis dalykus: tam tikrą mūsų nepilnavertiškumo jausmą, beždžionivimą, laisvos rinkos ekonomikos įsigalėjimo pasekmes. <...> Pakankamai daug verslininkų nevertina lietuvių kalbos. Kaip minėjau, tai susiję su mentalitetu. Nors ir yra kalbos reguliavimo institucijos, bet, matyt, geri įstatymai neveikia, jei tokia padėtis su tomis iškabomis ir pavadinimais užsienio kalba. Aš nesakau, kad nereikia informacijos anglų kalba. Žinoma, reikia, nes dabar į Lietuvą plūsta vis daugiau turistų. <...>

Kalbėdami apie lietuvių kalbos išlikimą, turime suvokti, kad tai priklauso nuo kelių veiksnių. Iš globalizacijos išplaukia ne tik Lietuvos, bet ir Europos bei pasaulio politika. Jei mes norime geriau gyventi ekonomiškai bei socialiai būti laisvesni, tai neturime protingos alternatyvos. Užsidaryti savo kiaute ir rūpintis tik savo kalba, su niekuo nebendrauti, kuo toliau, tuo labiau atsilikti nuo pasaulio raidos... Kur tai veda ir kur tai nuves? (Interneto prieiga <https://goo.gl/G4HdqV>.)

III tekstas

Leonas Stepanauskas

„Ar kalbate prancūziškai?“ – toks užrašas pasitinka ne viename Europos mieste, kur atidaryti „Prancūzų namai“ ar panašiai pavadinta kultūros įstaiga. <...> Prancūzijos kultūros ministras Žakas Tūbonas (Toubon), 1994 metais parlamentui pateikto naujo įstatymo autorius, iš tikrųjų naudojo tokią – „juodo debesies!“ – metaforą. Juk ir į senąją prancūzų kalbą kasdien braunasi vis nauji anglicizmai. Nemaža jaunimo dalis laiko save moderniais, jei iš filmų ar estradų mokosi dainų ir dainelių anglų kalba. Beveik kiekviename žingsnyje pasitinka svetimžodžiai. Todėl iš pradžių ministras buvo pavadintas Don Kichotu, stojusiu į kovą, kurios laimėti neįmanoma. Juk vienas žymus filosofas pranašauja, kad po poros šimtmečių žemėje bus likę tik trys kalbos – anglų, ispanų ir kinų. Vis dėlto Prancūzijoje per įsisiūbavusią diskusiją vykusio apklausa parodė, kad 90 nuošimčių šalies gyventojų pritaria naujam kalbos gynimo įstatymui.

Įstatymas apima visas gyvenimo sritis. Tai įvairūs viešosiose vietose kabantys plakatai, užrašai, gatvių pavadinimai, su eismu ir transportu susieti nurodymai. Ten, kur norima pasitarnauti šalies svečiui ir vartojama svetima (anglų) kalba, privalu šalia tą pat parašyti ir prancūziškai. Kas jau lankėsi Prancūzijoje (ne tiktai Paryžiuje), įsitikino, kad šių taisyklių iš tikrųjų laikomasi, o pažeidėjai sulaukia baudų. (Interneto prieiga <https://goo.gl/EJHvNi>.)

IV tekstas

Rūta Grigolytė

Pasak B. Klaas-Lang, estų kalba, kaip ir kaimyninių šalių kalbos, pastaruoju metu yra perėjusi į visai naują sociolingvistinę aplinką, kuriai būdinga globalizacija, daugiakalbiškumas visuomenėje, mokyklose, šeimose.

„Tai situacija, į kurią Estijos valstybė privalo atsižvelgti. Per 10 metų Estijos gyventojų gimtųjų kalbų skaičius išaugo nuo 100 iki 157. Daugiakalbis estas yra taisyklė, o ne išimtis. Daugiakalbystė yra didelis turtas, kurį reikia saugoti ir palaikyti. Tačiau kaip tokioje naujoje situacijoje užtikrinti estų kalbos išlikimą ir plėtrą? Remiantis sociolingvistiniais apibrėžimais, estų kalba nepatenka į grupę kalbų, kurioms gresia išnykimas: ji turi valstybinės kalbos statusą, oficialios ES kalbos statusą, ji vartojama visose gyvenimo srityse, ji pagrindinė mokymo kalba visose mokymo pakopose, vartojama namuose, turi prieaugį, kompiuterinį palaikymą“, – vardijo B. Klaas-Lang.

Estų kalbos tarybos pirmininkė vis tik pažymėjo, kad globaliame pasaulyje išskirtinio dėmesio reikalauja kalbos gyvybiškumo išsaugojimas, net jeigu kalba turi tik kiek daugiau nei milijoną vartotojų. Rengiant strateginį estų kalbos išsaugojimo planą, daugiausia dėmesio skirta trimis aspektams: kalbos statusui ir prestižui, kalbos korpusui (sistemai ir vartosenai), kalbos mokymui.

„Estijos valstybė jau 15 metų rūpinasi strateginiu kalbos planavimu. Estų kalbos plėtros strategija buvo priimta 2004 metais, tačiau iki tol sekė keletas metų darbo, kad galėtume išsikelti tikslus, nusistatyti pagrindines veiklos sritis. Tam reikėjo įvertinti esamą būklę“, – kalbėjo B. Klaas-Lang. Jos teigimu, buvo imtasi estų kalbos tvarkybos, tyrimų, technologinio kalbos palaikymo, išsilavinimo estų kalba ir kitų sričių plėtros. Kalbos taryba kas dvejus metus pristato Vyriausybei kalbos padėties apžvalgą, plėtros plano vykdymo ataskaitas. (Interneto prieiga <https://goo.gl/wNzKb7>.)

Užduotys ir klausimai

1. Kuo vertinga gimtoji kalba Jums, Jūsų tėvams, seneliams, draugams?
2. Koks Jūsų, Jūsų šeimos, draugų požiūris į gimtąją kalbą?
3. Ką svarbaus, Jūsų nuomone, apie lietuvių kalbą išsako lietuvių filosofas L. Donskis ir istorikas A. Kulakauskas? Argumentuokite, remdamiesi I ir II teksto fragmentais.
4. Kaip kitos tautos vertina savo kalbą? Argumentuokite, remdamiesi III ir IV teksto fragmentais.

Rekomendacijos mokytojui

Tekstų parinkimas nėra atsitiktinis, nors, reikia pripažinti, kad jie yra sudėtingi. Pasirinkti tekstai skatina tautiškumą, patriotiškumą – šie dalykai be galo aktualūs šiandieniniame Lietuvos kontekste. Užduotys ir klausimai skatina ne tik analizuoti tekstus, bet ir kritiškai referuoti – išsakyti savo požiūrį ir, svarbiausia, jį argumentuotai pagrįsti. Atsakydami į klausimus mokiniai gali cituoti. Be to, 1–2 klausimai įtraukia ir platesnį kontekstą – apie gimtosios kalbos vertę mokiniai kalbasi su tėvais, seneliais, draugais. Vadinasi, apie kalbą bus diskutuojama ne tik mokykloje, bet ir namuose, svečiuose – neformalioje aplinkoje. Atsakydami į 3–4 klausimus mokiniai turi palyginti, kaip kitos tautos vertina ir rūpinasi savo kalba. Lyginimo metodas skatina mokinius galvoti apie tai, ką jie perskaitė, įgyti gilesnį supratimą, įžvelgti tarpusavio ryšius, išskirti, kas svarbiausia, tiksliai formuluoti apibendrinimus.

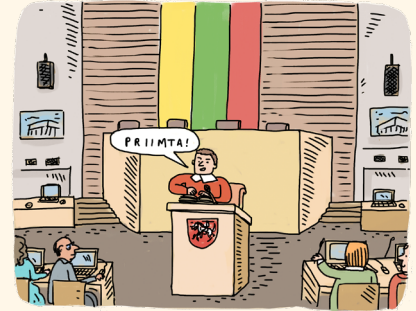
1.

Dabartinė lietuvių kalbos situacija

„Mokinių akademinį gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“
7–8 klasių koncentras

2

1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymą. Šiame įstatyme įtvirtintos pagrindinės valstybinės kalbos vartojimo ir priežiūros nuostatos. Antrajame šio įstatymo straipsnyje teigiama, kad Lietuvos Respublikos valstybinė kalba yra lietuvių kalba.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/rCcwRG>.

Žymus XVII a. prancūzų kardinolas Rišeljė (Richelieu) yra pasakęs: „Kas valdo kalbą, tas valdo ir valstybę.“ Vadinasi, kalba yra valstybės gyvavimo pagrindas. Tai žinojo ir XVIII a. Rusijos imperatorė Kotryna II (Jekaterina II). Plataus europietiško išsilavinimo monarchė draugavo su prancūzų filosofu Volteru. Kažkada Rusijos imperatorė Kotryna II žymaus Prancūzijos laisvamano Voltero klausė: „Kaip sunaikinti Lietuvą?“ Volteras tuomet atsakė: „Nukatalikinti, demoralizuoti, ir tautos nebeliks.“ Kotryna II įsidėmėjo šiuos Voltero žodžius ir su didžiausiu uolumu bei smurtu juos vykdė.

Užduotys ir klausimai

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/AxZN6c>.

1. Kodėl valstybei reikalingas valstybinės kalbos įstatymas?
2. Jau XVII a. prancūzų kardinolas Rišeljė žinojo: „Kas valdo kalbą, tas valdo ir valstybę.“ Pagrįskite, kodėl kalba tokia svarbi valstybei?
3. Parašykite 3–4 dalykus, ko reikėtų imtis, kad lietuvių kalba stiprėtų ir klestėtų.

Rekomendacijos mokytojui

Užduoties įvadas, pačios užduotys ir klausimai susiję su kalbos politika ir planavimu. Kad mokiniams lengviau būtų suvokti ir atlikti užduotis bei atsakyti į klausimus, rekomenduotina trumpai suapažindinti mokinius su visomis keturiomis kalbos planavimo sritimis:

- kalbos sandaros planavimu;
- kalbos statuso planavimu;
- kalbos prestižo planavimu ir kalbos (kalbų) mokymo planavimu.

Lietuvos Respublikos valstybinis lietuvių kalbos įstatymas tiesiogiai susijęs su antrąja – kalbos statuso planavimo – sritimi. Mokiniam akcentuojama, kad Valstybinės kalbos įstatymas lemia teisinį kalbos reglamentavimą. Be to, ši užduotis skirta suvokti kalbos formavimo (si) istorinį kultūrinį kontekstą ir raidą – taigi galima integruoti su istorijos pamokomis.

Atkreiptinas dėmesys, kad ši užduotis padeda pasirengti trečiajai modulio užduočiai.

Literatūra ir šaltiniai

Valstybinės kalbos įstatymas <https://goo.gl/foYFUi>.
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos istorija <https://goo.gl/8hEHwB>.
Valstybinės kalbos statusas Lietuvoje <https://goo.gl/oF6QZS>.

1.

Dabartinė lietuvių kalbos situacija

„Mokinių akademinų gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“
7–8 klasių koncentras

3

Lietuvių kalba – seniausia gyva Europos kalba. Šiandien lietuvių kalba yra valstybinė kalba. Bet taip buvo ne visada. Lietuvių kalba nuėjo ilgą ir nelengvą kelią kartu su lietuvių tauta, kad ji išliktų, kad galėtume ja didžiuotis, ją puoselėti.

Laiko juostoje surašyti svarbiausi istoriniai įvykiai, datos, susijusios su lietuvių kalbos formavimusi. Toliau pateikti lietuvių kalbos formavimąsi liudijantys dokumentai, tekstų ištraukos, vaizdinė medžiaga.

Nuosekliai pagal *laiko juostą* sužymėkite raidėmis nuo A iki K pateiktą tekstinę ir vaizdinę medžiagą.

1009 m. Lietuvos vardas pirmą kartą paminėtas Kvedlinburgo metraščiuose.

1253 m. įkurta Lietuvos valstybė. Lietuvos didysis kunigaikštis Mindaugas karūnuojamas Lietuvos karaliumi. LDK raštų kalba – kanceliarinė slavų kalba.

1569 m. dviejų šalių susitarimu įkuriamas Lenkijos ir Lietuvos valstybė. Prasideda bajorų lenkėjimo procesas.

1579 m. įkurtas Vilniaus universitetas. Jame dėstoma lotynų, vėliau – lenkų kalbomis.

1864–1904 m. Rusijos caras uždraudžia lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis. Lietuviškos knygos spaudinamos Rytų Prūsijoje ir slapčia gabenamos į Lietuvą. Pradedama kurti bendrinė (literatūrinė) lietuvių kalba.

1918 m. vasario 16 dieną Lietuvos Taryba paskelbia nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą su sostine Vilniumi. Lietuvių kalba pirmą kartą tampa valstybine kalba.

1944–1991 m. Sovietų Sąjungos okupacija ir kolonizacija. Lietuvių kalba praranda valstybinės kalbos statusą. Prasideda prievartinė dvikalbystė.

1990 m. kovo 11 d. paskelbiamas nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimas.

1992 m. spalio 25 d. priimtas pagrindinis Lietuvos Respublikos įstatymas – Konstitucija.

1995 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymą. Lietuvių kalba vėl tampa valstybine kalba.

2002 m. baigtas leisti *Didysis lietuvių kalbos žodynas* (LKŽ); 2005 m. išleistas internetinis žodyno variantas – www.lkz.lt.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

1009 1253

1569

1579

1864–1904

1918

1944–1991

1990

1992

1995

2005

Atsakymai:

B

E

K

G

D

J

H

A

C

I

F

Laiko juosta

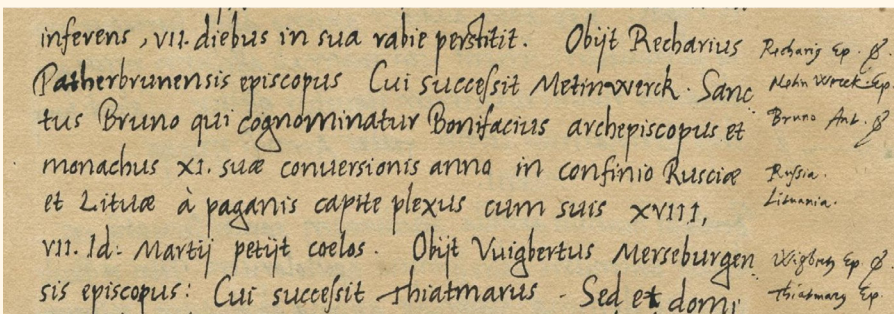
Lietuvių kalbos formavimosi istorinius įvykius, datas liudijantys dokumentai, tekstų ištraukos – šaltiniai.

A

Išrinkus Aukščiausiąją Tarybą, reikėjo rasti atsakymus į klausimus, kurie šiandien atrodo gana aiškūs. Pirmiausia reikėjo atsakyti, iš kur atsiranda nepriklausoma Lietuvos valstybė. Ar ji atsiranda vėl įgyvendinus tautų apsisprendimo teisę, ar tai modifikuota „Lietuvos TSR“ valstybė, ar atsiskyrimas nuo Sovietų Sąjungos (secesija, išstojimas iš jos), ar tai prieškarinio nepriklausomos Lietuvos Respublikos tęsinys? Atsakymo į šį klausimą buvo ieškoma ir principinė Sąjūdžio pozicija buvo suformuluota dar iki rinkimų, bet dabar ją reikėjo paversti šios Aukščiausiosios Tarybos valia, įvilkti į tinkamą teisinį rūbą.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/GeuZKT>.

B

Nuotrauka iš www.saltiniai.info

Kvedlinburgo analų ištrauka
(http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/istorija/IA00/Kvedlinburgo_anal%C5%B3_%C5%BEinut%C4%97.1A1200.pdf)

C

Sukviečiau ir dirbom. Pirmininkavau posėdžiams mano kabinete, ir niekas neginčijo, kad nesu šios komisijos narys. Atgijo gera valia, rasdavom kompromisus; berods visi pajuto naują didelę atsakomybę susitarti. Ėjom į gerb. K. Lapinsko ką tik paminėtą konsoliduotą vieningą projektą. Dienos parlamente jau buvo suskaičiuotos, taigi dirbome naktimis. Rusija mums prieš rinkimus buvo nutraukusi naftos tiekimą; premjeras A. Abišala taupė žiemai ir nešildė, o kaip tyčia atėjo nepaprastai ankstyva spalio žiema su ledais ir šalčiais. Nekūrenamose patalpose dirbom apsivilkę kailiniais arba labai storais megztiniais; <...>. Tačiau lydėjo jausmas, kad turim padaryti – ir padarėm!

Vytauto Landsbergio kalba Seime.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/QbXQpR>.

1.

Dabartinė lietuvių kalbos situacija

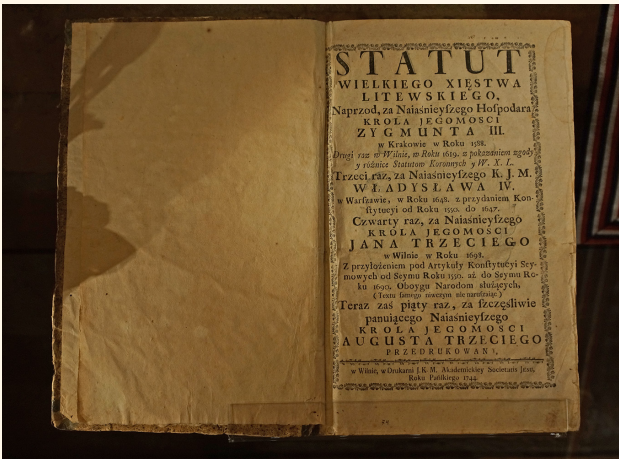
„Mokinių akademinų gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“
7–8 klasių koncentras

D

Carinės Rusijos priespaudos metais Mažojoje Lietuvoje leistas nelegalus, pasaulietinio turinio laikraštis „Aušra“, skirtas Didžiosios Lietuvos žmonėms, XIX amžiuje tautiniame atgimime suvaidino lemtingą vaidmenį. Žinome, jog per 1883–1886 metų laikotarpį šio laikraščio buvo išleista 40 numerių, o pirmąjį numerį redagavo dr. Jonas Basanavičius. Žinome, jog Bitėnuose, Martyno Jankaus namuose, saugoto „Aušros“ archyvo pačius svarbiausius dokumentus išvogė V. Mickevičius-Kapsukas ir juos kažkur paslėpė, o karo metais dingo ir likusi „Aušros“ archyvo dalis. Ar atsiras „Aušros“ archyvas? Ar kada nors bus parašyta šio mūsų tautą žadinusio laikraščio leidimo istorija? Pagaliau kas buvo „Aušros“ sumanytojai? Šiuo požiūriu turime daugybę pretendentų. Rimtai ir, ko gero, tvirtai tarp pretendentų įsitvirtinę ir sorbų tautos sūnus dr. Jurgis Zauerveinas-Girėnas (1831–1904), ir dr. Jonas Šliūpas (1861–1944), ir Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, spaustuvininkas Martynas Jankus (1858–1946), kuris 1942 metais pedagogui ir mokyklinių vadovėlių autoriui Juozui Lazauskui (1892–1970) teigė, „kad iš teisybės Jankus „Aušrą“ leidęs, o ne Basanavičius, nes Jankus pinigų davė. Basanavičius jų tada neturėjo“. O kai J. Lazauskas paklausė: „Tai dėl ko jūs parašėte: „Laikrasztis, izleidziamas per dr. Basanawiczu?“ Reikėjo parašyti „per Martyną Jankų“, M. Jankus tuomet atsakė: „O kas tada „Aušrą“ būtų skaitęs? Kas apie Jankų žinojo? Apie Basanavičių žinojo. Dėl to ir parašėme, kad laikraštis leidžiamas per jį.“

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/KedeCv>.

E

Nuotrauka iš www.shutterstock.com

Lietuviai – ir paprasti, ir didikai – tais laikais tarpusavyje bendravo gimtosiomis tarmėmis, nelabai nutolusiomis viena nuo kitos. Tačiau Kunigaikštystės kanceliarijai jau reikėjo rašyti tam tikrus raštus, o lietuviškas raštas dar nebuvo sukurtas. Kadangi tuo metu Lietuva užėmė didelį plotą ir jos pietryčių teritorijoje gyveno daug slavų kalbomis kalbančių žmonių, Lietuvos reikalų raštų ir kitokių dokumentų rašytine kalba tapo senoji baltarusių <...>.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/wcZQr5>.

F

Svarbu pabrėžti, kad tokio masto leksikografinio darbo neturi daugelis valstybių, kur tradicijos, reikalingos tokiam darbui atlikti, susiformavo gerokai anksčiau, kur šaltinių gausa (ne tik senųjų rašytinių tekstų, bet ir užrašytų dialektologinėse ekspedicijose) žymiai pranoksta galimybes, turėtas šio žodyno sudarytojų (jų garbei būtina pasakyti, kad jie iš turimų šaltinių sugebėjo „išspausti“ viską, kas tik buvo įmanoma), kur kalbančių „savąja“ kalba ir „produkuojančių žodžius“ yra daug daugiau, o tai, savaime suprantama, suteikia platesnes leksikografinių ieškojimų galimybes.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/nK95C8>.

1.

Dabartinė lietuvių kalbos situacija

„Mokinių akademinį gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“
7–8 klasių koncentras

G

Nuotrauka Daivos Bigelienės

Nuotrauka iš www.shutterstock.com

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/E3z8Gh>.

H

<...> lietuvių kalba, nors ir buvo vartojama kaip gimtoji, neturėjo valstybinės kalbos statuso, o kai kuriose viešojo gyvenimo srityse pirmenybė buvo teikiama rusų kalbai. Tik 1988 m. lapkričio 18 d. įstatymu buvo papildyta tuometinė Konstitucija ir įteisintas lietuvių kalbos vartojimas „valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kt. įstaigose, įmonėse ir organizacijose“. Suteiktuoju statusu Lietuvos teritorijoje lietuvių kalba buvo prilyginta rusų kalbai, nes tuo pačiu Konstitucijos straipsniu papildomai įsipareigota „mokyti ir vartoti rusų kalbą kaip TSRS tautų tarpusavio bendravimo priemonę“.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/TKaDmg>.

I

Šis įstatymas nustato valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus.

Įstatymas nereglamentuoja Lietuvos gyventojų neoficialaus bendravimo ir religinių bendruomenių bei asmenų, priklausančių tautinėms bendrijoms, renginių kalbos.

Asmenų, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius garantuoja kiti Lietuvos Respublikos įstatymai ir Lietuvos Respublikos Seimo priimti teisės aktai.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/YSfyDt>.

1.

Dabartinė lietuvių kalbos situacija

„Mokinių akademinų gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“
7–8 klasių koncentras

J

Steigiamojo Seimo priimtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje po debatų buvo įrašyta: „Valstybės kalba – lietuvių kalba.“ Nesant specialaus kalbos politiką reglamentuojančio įstatymo, pagrindinės politinės nuostatos buvo įgyvendinamos kitais teisės aktais (įstatymais, ministrų įsakymais), nustatančiais taisyklingos valstybinės kalbos vartojimą viešajame gyvenime: spaudoje, radijuje, švietimo ir mokslo įstaigose. Kalbos politikos dalykais pagal savo sritį rūpinosi ministerijos ir kitos valstybės įstaigos.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/aLRYZV>.

K

Lietuvos diduomenės dvikalbystę liudija ir Mikalojaus Daukšos „Postilės“ (1599) garsioji prakalba, parašyta lenkiškai ir skirta lenkėjančiai bajorijai. Nepaisant lenkėjimo ir bažnytinio lenkinimo, lietuvių kalba iš viešojo gyvenimo traukėsi lėtai.

Plačiau skaitykite https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/827/IS-SN2335-2027_2012_N_1.%20PG_10-18.pdf.

4

Pasidairę po Vilnių rasime daugybę „w“, o prie kavinių durų pasitiks kitų kalbų žodžiai: „Wasabi“, „White House“, „Esse“, „Forest“, „Food“, „Stretto“, „Sweet Root“, „Terrazza“, „Sakwa“, „Wok & Roll“, „Yucatan“, „The Galler“ ir kiti. Aiškėja, kad kalbininkų reikalavimai lengvai apeinami – užtenka Lietuvos Respublikos valstybiniame patentų biure įregistruoti tokį prekės ženklą. O prekės ženklo pavadinimas neprivalo atitikti lietuvių bendrinės kalbos normų.

Plačiau skaitykite <https://goo.gl/saM6XY>.

Nuotrauka Daivos Bigelienės

1.

Dabartinė lietuvių kalbos situacija

„Mokinių akademinį gebėjimų atpažinimo ir jų ugdymo kokybės plėtra“
7–8 klasių koncentras

Kūrybinis tiriamasis darbas

Parašykite į mokyklos (rajono ar kitą pasirinktą) laikraštį apie savo gimtosios vietos (miesto (mikrorajono) / rajono centro / miestelio) (ne)lietuviškų pavadinimų vartojimą. Kokie pavadinimai, iškabos vyrauja Jūsų gyvenamojoje vietovėje? Kaip siūlytumėte spręsti nelietuviškų pavadinimų problemą – juos versti, lietuvininti, kurti naujus?

Sukauptą informaciją ir apklausos rezultatus apibendrinkite kūrybiniame tiriamajame darbe – kokie pavadinimai naudojami ir (arba) vyrauja Jūsų gyvenamojoje vietovėje.

Kad galėtumėte parašyti kūrybinį tiriamąjį darbą, turėsite atlikti kelias užduotis:

1. Naudodamiesi informaciniais el. šaltiniais, išsiaiškinkite, ką reiškia terminai „prekės ženklas“ ir „pavadinimas“.
2. Apklauskite vietinius verslininkus, kodėl jie renka vienos ar kitos kalbos pavadinimus.
3. Surinkite informaciją, kokie pavadinimai naudojami Jūsų gimtajame mieste (mikrorajone) / rajono centre / miestelyje.
4. Nuo 2013 m. Registrų centre registruojamus pavadinimus vertina Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Rengiamas naujasis Lietuvių kalbos įstatymo projektas (internetu prieiga <https://goo.gl/6xQS95>). Pateikite siūlymą, kaip reikėtų spręsti nelietuviškų pavadinimų problemą.

Rekomendacijos mokytojui

Šiandieniniams mokiniams, kaip jie patys teigia, nelabai patinka užduotys, skatinančios socializaciją. Šios užduoties tikslas būtent toks ir yra – prasminga, į bendruomenės rezultatą orientuota veikla. Kūrybinis tiriamasis darbas ugdo mokinių kūrybinį ir analitinį mąstymą – prieš rašydami apie (ne)lietuviškų pavadinimų vartojimą mokiniams reikia išsiaiškinti, kuo skiriasi terminai „prekės ženklas“ ir „pavadinimas“, susirinkti ir išanalizuoti tiriamąją medžiagą. Samprotavimo darbe mokiniai turi galimybę pasvarstyti, kodėl verslininkai renka (ne) lietuviškus pavadinimus, generuoti naujas idėjas, siūlymus, kaip spręsti nelietuviškų pavadinimų problemą.

Literatūra ir šaltiniai

Lietuvos Respublikos prekių ženklų duomenų bazė <https://goo.gl/NcTGY4>.
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.
Sisteminis lietuvių kalbos žodynas <http://lkiis.lki.lt/sisteminis>.
 Valstybinė lietuvių kalbos komisija <http://www.vlkk.lt/>.
 Valstybinė kalbos inspekcija <http://vki.lrv.lt/>.
 Lietuvos Respublikos terminų bankas <https://goo.gl/HQj92h>.
 Lietuvių kalba Lietuvoje <https://goo.gl/Lr3zNZ>.

Jūs einate į *meetą* ar į *susitikimą*? Į savo feisbuko paskyrą dedate *selfius* ar *asmenukes*? Kai į visuomenę ateina naujas reiškinys ar daiktas, jis atsineša savo pavadinimą, kilusį iš tos kalbos, kurios tautos žmonės tą reiškinį (daiktą, patiekalą, prietaisą ir pan.) sukūrė. Nelengva kalbininkų užduotis – sukurti lietuvišką naujo reiškinio pavadinimą. Ne visi pasiūlyti lietuviški atitikmenys prigyja visuomenėje. Kita vertus, naujus žodžius gali kurti ne tik kalbininkai. „Norėtume, kad visuomenė domėtųsi ir nebijotų kurti naujų žodžių <...>“, – įsitikinusi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė D. Vaišnienė. (Interneto prieiga <https://goo.gl/Ms3fJS>.)

Kūrybinės užduotys

1. Didžioji dalis naujųjų skolinių pakeisti lietuviškais žodžiais, pavyzdžiui, vietoje *hotdogo* prigijo *dešrainis*, vietoje *čipsų* – *traškučiai*, o *e-meilas* turi lietuvišką pakaitą – *elektroninis paštas* arba *elektroninis laiškas* ir kt. Kai kurios tautos net ir tokius visuotinai žinomus žodžius pavadina savo gimtosios kalbos žodžiais, pavyzdžiui, prancūzų kalba *kompiuteris* – *ordinateur*. Pasiūlykite, kuo keisti lietuviškų atitikmenų vis dar neturinčius naujuosius skolinius: *aifonas*, *aipodas*, *aipadas*, *planšetė*. Pasvarstykite, kodėl šie skoliniai neturi lietuviškų pakaitų.
2. Savo siūlymus pateikite Valstybinei lietuvių kalbos komisijai adresu <http://www.vlkk.lt/>.
3. Apklauskite savo bendraamžius bei mokytojus ir sužinokite, kokius nelietuviškus žodžius jie dažniausiai vartoja (nurodykite 3–4 naujasias svetimybes). Kuo pasiūlytumėte juos keisti? Mokykloje paruoškite standą su savo siūlymais ir patarimais.

Rekomendacijos mokytojui

Kūrybinės užduoties tikslas – generuoti mokinių idėjas, kaip spręsti į lietuvių kalbą plūstančių anglicizmų problemą. Užduotis susijusi su lietuvių kalbos prestižo planavimu – visuomenės, tarp jų ir mokinių, vertinimo ir nuostatų formavimu. Tikėtina, kad parengti standai su lietuviškais atitikmenimis pagerins lietuvių kalbos įvaizdį ir nuostatas.

Literatūra ir šaltiniai

Valstybinė lietuvių kalbos komisija <http://www.vlkk.lt/>.
Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas <http://naujazodziai.lki.lt>.
Naujųjų skolinių duomenų bazė <http://nsdb.sociolingvistika.lt/>.
Interviu su Antanu Smetona http://www.lrt.lt/naujienos/tavo_lrt/37/159751/.
Lietuvos Respublikos terminų bankas <http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search>.

Kalba – tautos atspindys. Ji perteikia, kaip tauta suvokia save ir pasaulį, pavyzdžiui, laiko supratimas. Mes turime tris laikus – *buvo* (praeities – būtasis kartinis ir būtasis dažninis), *yra* (esamasis) ir *bus* (ateities – būsimasis). Estai neturi būsimojo laiko. Anglams svarbu, ar praeities veiksmo rezultatas yra aktualus dabar, ar neaktualus. Turų kalboje būtasis laikas turi dvi formas: nusako įvykį, kurio liudininkas yra kalbėtojas, ir, kai kalbėtojas nėra įvykio liudininkas. Indėnų hopių kalboje laikas nėra judėjimas iš praeities į ateitį, o tęsinys. Nauja diena suvokiama, kaip sugrįžimas to paties, tik truputį pasikeitusio. Tai ciklinis pastovus laikas. Arba, tarkim, skirtingoms tautoms žodis „kiaulė“ reiškia skirtingus dalykus – lietuviams kiaulė asocijuojasi su bjaurumu, nešvarumu, nemandagus, nešvarus, begėdis žmogus, pavyzdžiui: *Nebūk toks kiaulė!*, *Kiaulystę iškrėsti*. Vokiečiams kiaulė reiškia pinigus – prisiminim „kiaulės taupyklės“ reikšmę.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (el. versija – <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>) ir *Didysis lietuvių kalbos žodynas* (el. versija – <http://www.lkz.lt/>) – lietuvių tautos atspindys.

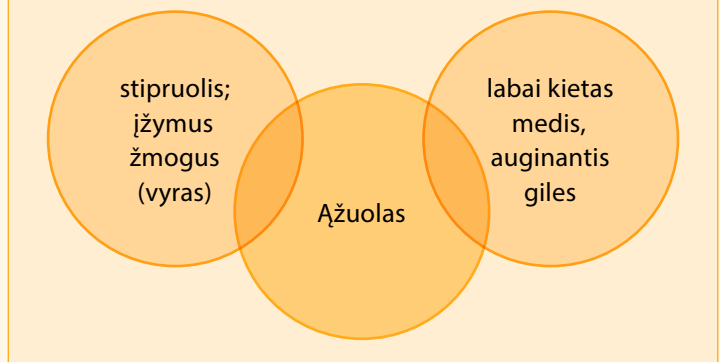

Užduotys

1. Paaiškinkite, kaip žodžiai perteikia mūsų supratimą apie mus ir pasaulį. Pagal pavyzdį sudarykite pateiktų žodžių reikšmių žemėlapius.

Ažuolas
pasaulis
Perkūnas
daina
piliėtis
kalba
tauta
saulė
mergelė
bernelis

Pavyzdys:

2. Kurios žodžių reikšmės tiesiogiai susijusios su lietuvių tautos istorija, kultūra, vertybėmis? Pavyzdžiui, kodėl lietuvių liaudies pasakoje „Eglė – žalčių karalienė“ vyriausias sūnus paverčiamas ažuolu? Arba kodėl lietuvių liaudies dainoje dainuojama: „Augo girioj ažuolėlis – pas tėvelį sūnaitėlis?“

Rekomendacijos mokytojui

Užduoties tikslas – remiantis istoriniu kultūriniu kontekstu ir turimomis bei įgytomis žiniomis rasti žodžių tarpusavio semantinius ryšius. Taigi žodžių reikšmių žemėlapių sudarymas ugdo mokinių analitinį mąstymą. Be to, užduotis skatina domėtis tautosaka, apskritai tautos istorija, tradicijomis, mentalitetu. Atliekant šią užduotį galima integruoti literatūros ir kalbos, istorijos, taip pat muzikos mokomuosius dalykus.

Sudarant žodžių reikšmių žemėlapius svarbu atkreipti mokinių dėmesį, kaip kuriamos žodžių reikšmės – čia svarbus istorinis aspektas, pavyzdžiui, piliėtis – „pilies gyventojas“. Juk anksčiau žmonės kūrėsi ir gyveno pilyse ir aplink jas. Žodžių reikšmių žemėlapius būtina pildyti ne tik leksinėmis, bet ir darybos reikšmėmis.

Kūrybinė užduotis

Kas Jums yra kalba? Peržiūrėkite Lietuvos moksleivių sąjungos inicijuoto projekto „Kalbą kuriu aš“ kelis trumpus filmukus (interneto prieiga <https://goo.gl/LFBPbL>). Parašykite savo komentarus. Sukurkite trumpą filmuką „Lietuvių kalba yra mano kalba“.

Rekomendacijos mokytojui

Kūrybinė užduotis skirta žinioms ir įgūdžiams, įgytiems atliekant visas modulio užduotis, apibendrinti.

Literatūra ir šaltiniai

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas <https://goo.gl/nkatYB>.
Didysis lietuvių kalbos žodynas <http://www.lkz.lt/>.
 Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema <http://lkiis.lki.lt>.
Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas <https://goo.gl/jfVCfb>.
 Publikacija *Metaforinė qžuolo kulto raiška lietuvių etnokultūroje* <https://goo.gl/cevFKx>.
 Valstybinės kalbos įstatymas <https://goo.gl/foYFUl>.
 Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas <https://goo.gl/JsC13T>.
 Konkurso „Kalbą kuriu AŠ!“ 1-osios vietos klipas <https://goo.gl/7PzdCk>.